

Filosofiniai meno ir estetikos horizontai

A. Andrijausko monografijos "Meno filosofija"¹ tema – meno filosofijos išsiskyrimo iš estetikos ir kitų mokslų, tyrinėjančių meno fenomeną, eigos analizė (p. 6), jos tikslas – meno filosofijos, kaip savarankiško mokslo, pagrindimas (p. 7). Realizuodamas šiuos uždavinius, A. Andrijauskas apžvelgia filosofijos, estetikos ir meno teorijos raidą, analizuoja svarbiausių koncepcijų bei kategorijų genezę. Monografijos tematika yra reikšminga ir aktuali, nes meno ir estetikos sritys yra iki šiol nuolat painiojamos, jų problematikos neskyrimas sudaro daug teorinių keblumų.

Monografijos pradinis uždavinys – estetiinių pažiūrų formacija XVIII amžiuje. Toks autoriaus pasirinkimas nėra atsitiktinis: XVIII a. meno fenomenas pradeda išsiskirti iš bendros grožio (estetikos) teorinės sferos, įgyja savo problematiką, metodus, tampa savarankišku tyrinėjimo objektu.

Ankstyvajame Švietimo epochos etape išryškėjo tradicinės estetikos dvilypumas – estetika kaip grožio stebėjimas ir estetika kaip meninės kūrybos vertinimas, – sudaręs prielaidas išsivystyti meno filosofijai. Šis metas generavo svarbias teorines skonio, genijaus, stiliaus sąvokas, jame buvo pradėta aiškinti meninės kūrybos prasmę, atsirado sisteminis meno reiškinių vertinimas, gimė meno istoriškumo idėja.

Švietimo epochoje estetika plėtojosi racionalizmo ir empirizmo koncepcijų kontekste. Anglų filosofinio empirizmo sąlygota estetiinė problematika reikšmingiausias bruožus įgijo A. Šaftsberio teorijoje. Šis mąstytojas, derindamas empirizmo tradiciją su neoplatonizmu, išvystė angliškąją "skonio kritika", išskėlė etinę-auklėjamąją meno funkciją.

Prancūzų ir vokiečių estetikos teoretikai rėmėsi racionalizmo tradicija, kuri pasireiškė gnoseologiniu estetikos mokslo interpretavimu. Š. Batė, gvilvendamas genijaus ir skonio idėjas, ieškojo racionalaus jų pagrindimo, siekė nustatyti analogiją tarp meno ir mokslo. Jo apmąstymuose, kaip pažymi A. Andrijauskas, ryški meno ir mokslo sutapatinimo tendencija, meno pažintinio vaidmens iškelimas (p. 21). Batė davė pradžią meno sferos vienybės idėjai (unifikacinė meno rūšių samprata).

Svarbiausi XVIII a. vokiečių meno teoretikai – A. Baumgartenas ir J. J. Vinkelmanas. Baumgartenas tęsia dekartiškąją racionalizmo bei sisteminio mąstymo tradiciją. Iš Dekarto pažinimo teorijos kilo intencija susisteminti meno ir grožio reiškinių sferą. Antra vertus, dekartiškoji aiškių (racionalių) ir miglotų idėjų skyrimo teorija, išplėtotą G. V. Leibnico, pasiūlė

¹ *Andrijauskas A. Meno filosofija. – V., 1990. – 309 p.*

Baumgartenui naują estetikos įprasminimo idėją – suteikti jai "juslinio pažinimo" statusą. Baumgarteno teorijoje estetikos mokslas tapo žemesniąja gnoseologijos dalimi.

Vinkelmanas pasuko meno mokslą kita kryptimi, sukongretino jį, parėmė empiriniais meno raidos tyrinėjimais. Jis buvo istorinės meno filosofijos pradininkas, meno raidos dėsningumus aiškines, remdamasis meninių stilių kaitos teorija.

Pastarųjų teoretikų darbuose išryškėja meno filosofijos poliarizacija. Kaip nurodo monografijos autorius, Švietimo epochoje susikuria ir atsiskiria dvi meno mokslo kryptys – filosofinė ir menotyrinė. Žymiausi filosofinės-teorinės krypties atstovai (vadinamoji Baumgarteno linija, kylanti iš Dekarto ir Leibnico) yra Baumgartenas, Kantas, Šelingas, Hėgelis. Istorinė-menotyrinė kryptis – Vinkelmanas, Gėtė, Šileris ir Jėnos romantikai. Autoriaus nuomone, abi kryptys susiliejo Šelingo ir Hėgelio meno filosofijoje ir kurį laiką reiškėsi kaip viena (p. 24). Toliau, pradėdant A. Šopenhaueriu, jos vėl išsiskiria: teorinėje kryptyje vis labiau stiprėja iracionalizmo ir voliuntarizmo motyvai (S. Kierkegoras, F. Nyčė, V. Diltėjus, K. Fydlėris, A. Bergsonas, B. Kročė, M. Heidegeris), o istorinėje – aprašomieji ir formalistiniai elementai (J. Burkhartas, I. Tenas, A. Ryglis, H. Velflynas, V. Voringėris, E. Panofskis).

Šis sąrašas ir sudaro A. Andrijausko knygos programinius metmenis, kurie rodo neabejotinai drąsų autoriaus užmojį aprėpti visą XVIII–XX a. meno ir estetikos koncepcijų įvairovę.

Viena reikšmingiausių figūrų estetikos ir meno filosofijos istorijoje yra I. Kantas. Jis perėmė daugelį ankstesnių mokymo apie grožį idėjų, naudojo iš scholastikos atėjusią griežtą sisteminio filosofavimo formą. Tačiau už šios akademinės formos slypi gyva ir novatoriška mintis, iškėlusį svarbiausias estetikos ir meno teorijos idėjas, nustačiusi orientyrus šių mokslų raidai.

Kanto estetika dažnai yra vadinama formalistine, filosofas laikomas "arabeskos meno" apologetu. A. Andrijauskas pagrįstai atmeta šią nuomonę, laikydamas Kanto estetinį formalizmą funkcinę jo sistemos dalimi. "Gryną formų" koncepcija filosofui leido atskirti estetinį išgyvenimą nuo jam svetimų elementų (p. 49). Pozityvus autoriaus argumentas: Kantas grožį laikė ne formalių struktūrų reiškiniu, bet "gėrio ir dorovės simboliu" (p. 49). Šį principinį momentą galima eksplikuoti kiek išsamiau.

Kanto mokyme reikšminga tai, kad estetinio ir meno kūrinio grožio tikslingumas (ne paskirties, bet vidinis tikslas), filosofui plėtojant grožio idealo sampratą – suvokiant jį kaip dorovės simbolį, tampa teleologiniu tikslu, t. y. paskirties tikslu. Kanto estetika arba skonio kritika, H.-G. Gadamerio

teigimu, – tik pasiruošimas teleologijai, į kurią krypsta visa jo transcendentalinė sistema. Transcendentalinei idėjai Kantas pajungia skonio, genijaus, grožio ir apskritai visos estetikos idėją. Tai svarbus momentas, paneigiantis įsigalėjusį kantiškosios estetikos formalizmo įvaizdį. Meno kūrinio ir net gamtos grožis, įgydamas teleologinius parametrus, leidžia meninės kūrybos ir apskritai grožio kontekste kalbėti apie transcendentines, etikos postuluojamas vertybes, tikslus, idealus. Taip grožio idėja implikuoja tikslingą grožio turinį – žmogiškąjį idealą: žmogus yra ne tik etinės, bet ir estetinės sferos atramos taškas ir tikslas, jis – gėrio ir grožio centras.

Šiam faktui neprieštarauja kita Kanto nuostata, teigianti gamtos ir meno grožio privalumą – jo laisvę, nepriklausymą nuo sąvokų bei didaktinių tikslų. Laisvės sąvoka Kantui yra vienodai svarbi ir etikos, ir estetikos srityje.

F. Šileris, apmąstydamas jam taip pat aktualią laisvės temą, pirmasis pasinaudojo Kanto estetikos teorija. Meną ir grožį jis suvokė kaip veiksmingą priemonę, harmonizuojančią esminius žmogaus pradus – emocinį ir racionalųjį pasaulio suvokimą. Svarbus faktorius, leidžiantis Šilerio teorijoje išskirti estetiką ir meno filosofiją, – žaidimo koncepcija. Meninė kūryba yra unikalus žmogaus sugebėjimas "žaisti grožiu". Šilerio ir Gėtės darbuose meno filosofija įgijo konkretumo, priartėjo prie meninės praktikos.

Pradinio meno filosofijos formavimosi etapo apžvalgą A. Andrijauskas užbaigia Jėnos romantikais. Novalio, A. ir F. Šlėgelių ir kitų šio filosofinio, literatūrinio bei filologinio būrelio veiklos nuopelnas – naujas ir gaivus požiūris į meno reiškinius, atradimas svarbių meno dėsningumų, kurių nesugebėjo išvelgti apriorinis racionalistinis švietėjų mąstymas. Tačiau romantikų išaukštintos laisvos valios ir genijaus idėjos, iracionalaus mąstymo stichija grėšė pakirsti teorinius estetikos ir meno filosofijos pagrindus.

Meno filosofijos ir estetikos mokslo metodologinį bei sisteminį vienišumą išsaugojo vokiečių klasikinio idealizmo atstovai F. Šelingas ir G. Hėgelis. A. Andrijauskas šiuos filosofus aptaria kompleksiskai, siekdamas aprėpti visą jų filosofinės minties raidą. Gana išsamioje, kiek chrestomatiniį stilių primenančioje apžvalgoje pasitaiko vienas kitas abejoti verčiantis faktas. Štai A. Andrijauskas Šelingo filosofiją vadina transcendentine ir cituojamo veikalų pavadinimą – "Система трансцендентального идеализма" ("System des transzendentalen Idealismus") – į lietuvių kalbą verčia nepagrįstai pakeisdamas jo prasmę: "Transcendentinio idealizmo sistema".

Kaip žinoma, scholastiniai sinonimiški terminai "transcendentinis" ir "transcendentalinis" Kanto filosofijoje įgijo skirtingai apibrėžtas reikšmes, kurias vėliau priėmė ir Kanto sekėjai. Pirmoji sąvoka reiškia anapusinius, žmogaus pažinimui nepasiekiamus objektus, o antroji žymi pačios sąmonės

imanantinę struktūrą: tai apriorinės pažinimo formos, organizuojančios empirinę patirtį. Transcendentalumą galima laikyti aprioriškumu arba tiesiog sąmonės aktų formomis.

Kanto sekėjai mėgino vienaip ar kitaip atsakyti dualistinės nuostatos, fenomeno ir noumeno priešpriešos. Šelingo transcendentalinio idealizmo sistema taip pat linko į monistinių panteizmą, kuris nepaliko vietos anapusi- niams, arba transcendentinėms, esmėms. Jo sistemos ontologinis ir gnoseolo- ginis pagrindas yra "Aš", sąmonė, kildinanti iš savęs stebėjimo formas, kate- gorijas ir t. t. Šios sąmonės esminis požymis – aprioriškumas, taigi ir transcendentumas, o jos aukščiausia savivoka įvyksta genialios estetinės intui- jos akte.

Painiava su šiais terminais vėliau pasikartoja skyriuje apie E. Panofskio transcendentinę meno filosofiją. Panofskis savo koncepcijoje konstruktyviai naudojo E. Huserlio fenomenologinį metodą (ši metodologijos perimamumą aprašo ir knygos autorius). Huserlio sistemoje sąmonės intencionalumo koncepcija primena Kanto schemą: tai imanentinė subjektyviosios sąmonės sfera, transcendentalus intencionalumo objektų laukas ir transcendentinė, *epoche* veiksmu sustabdoma erdvė. "Grynoji sąmonė", kaip absoliutus būties pažinimo pagrindas, eidetinių esmių ("prasmių") ontologizacija ir pati fenome- nologinės redukcijos struktūra atveria transcendentalumo sferą. Iš čia – "transcendentalinė fenomenologija" ("die transzendente Phaenomenologie"). Panofskio koncepcijoje funkcionuoja abi sąvokos, bet monografijoje jos vartojamos gana laisvai, tarytum atsitiktinai pasirenkant vieną ar kitą. Pvz., nesuprantama tokių sakinių logika: "suvokiamas daiktas jį suvokiančios sąmonės atžvilgiu išsaugoja savo transcendentalumą" (p. 224) – juk transcen- dentalumas šiuo atveju yra ne daikto, o transcendentalios sąmonės funkcija. Transcendentali gali būti nebent transcendentinio daikto giluminė prasmių struktūra, kurią, anot Panofskio, "pati sąmonė kuria intencionalumo akte" (p. 224–225).

Antrojo monografijos skyriaus – "Klasikinės meno filosofijos raida" – teminės ribos (Šelingas – Hegelis – Šopenhaueris) atrodo kiek sąlygiškos, nes ši raida sudaro gana vientisą sisteminiu požiūriu liniją – nuo Kanto iki Šopenhauerio. Šioje epochoje estetika bei meno filosofija įgavo sisteminių pavidalą, jai būdinga universaliumi, apriorinių meno filosofijos principų paieška. Net Jėnos romantikų posūkis į iracionalistinę panestetizmo laisvę neišvaiz- duojamas be Kanto mokyimo apie laisvą žmogaus valią ir jo sąmonės kūry- bingumą, nors kitas romantizmo aspektas – idėja apie istorinę meno raidą – genetiškai siejasi su klasicistine Vinkelmano "biblija". Sisteminis ir iraciona- lūs veiksnys – tai dvi vokiečių klasikinės filosofijos pusės, polemizuojančios

tarpusavyje ir veikiančios viena kitą. Hėgelio estetinės minties sistema, nepaisant šio filosofo kritikos romantikų atžvilgiu, buvo paremta romantizmo meno istoriškumo idėja, darniai atitikusia hėgeliškąjį dvasios fenomenologijos universumą.

Sisteminę apriorinę meno filosofijos paradigmą reikšmingai papildė romantikų iracionalistinės kūrybos bei genijaus koncepcijos, kurios įgijo vitalinius psichologizuotus pagrindus A. Šopenhauerio filosofijoje.

Šopenhaueris, artimiausias Kanto sekėjas, viena vertus, kūrė analogišką Kanto mokymui sistemą, fenomeno ir noumeno priešpriešą konkretizuodamas pasaulio kaip vaizdinio (idėjos) ir jį subordinuojančios pasaulinės valios kategorijomis. "Daikto paties savaime" pakeitimas universalia vitaline valios kategorija (agnosticizmo galimybės elementas virto iracionalistiniu pagrindu) suteikė jo filosofijai sistematinuoto monizmo bruožų. Antra vertus, šis momentas rodo glaudų Šopenhauerio filosofijos ryšį su romantizmu: būtent Šopenhaueriška valios metafizikos dvasia, pasąmonės filosofija užbaigė romantinio idealizmo (kosminės kūrybos proceso, genijaus kulto ir kitų idėjų) evoliuciją (plg., pasaulis kaip genialios kūrybos aktas ir pasaulis kaip vaizdinys). Žinoma, Šopenhauerio sistemoje idealistinis romantizmo polėkis įgavo pesimizmo bruožų. Romantikams meninė sąmonė šiaip ar taip reiškė pozityvią kūrybinės laisvės sritį, buvo kūrybiškai orientuota į būties pilnatvę (tapatybės filosofijos idėjos), o Šopenhaueriui menas tapo soteriologine galia, individualios valios išsilaisvinimo priemone. Jo emeritinėje filosofijoje menas pirmą kartą įgavo salvacinę funkciją, virto religijos pakaitalu. Toks estetinis nusiteikimas visiškai atitiko Šopenhauerio asketinės etikos dvasią.

Sulig Šopenhaueriu vokiečių klasikinė filosofija nustojo uždarumo, atsižėrė kitų kultūrų patirčiai. Monografijos autorius aptaria Šopenhauerio ir Rytų filosofijos sąveikas. Keista tik tai, kad autoriui Rytų meninė ir fil. sof. mintis ribojasi čan (dzen) ir daosizmo tradicijomis. A. Andrijauskas pateikia iš pirmo žvilgsnio gana įtaigią paralelinę schemą: dao *versus* Konfucijus ir Šopenhaueris *versus* Hėgelis. Formaliai ši schema patogi, bet jos teisingumas kelia abejonių. Pasaulinės valios sąvoka, predikuojama tokiais požymiais kaip iracionalumas, aklumas, vitališkumas, beprasmiškumas, grėsmingumas ir t. t., yra nesuderinama su dao koncepcija, turinčia apofatinės, nepredikuojamos abstrakcijos reikšmę. Dao – tai harmoningas, natūralus ir visuotinis dėsnis, neišreiškiamas būties šaltinis, sklandi pasaulio raida bei tvarka. Ypač pažymėtina tai, kad čan ir daosizmo adepto tikslas – visiškai sutapti su ontologine pasaulio struktūra, tapti dao, o Šopenhaueris unikalus tuo, kad jo filosofijos požiūriu žmogus, priešingai nei čan, daosizmo ir Vakarų filosofijos tradicijose, turi ne prisitaikyti prie filosofiška postuluojamos pasaulio struk-

tūros, bet visiškai ją atmesti, paneigti kaip priešišką jėgą – ir to paneigimo vienintelė galimybė – estetiškas santykis su pasauliu, pirmapradės valios gaila valą slopinanti ir neutralizuojanti meno galia.

Pasaulio struktūros atmetimo nuostata bei filosofiniu branduoliu Šopenhauerio mokymas artimas pirminiam budizmui, kurio doktrinoje pasaulis taipogi iškyla kaip gaivališkas, beasmenis pasaulinės aklos valios bangavimas, neturintis jokio teleologinio tikslo, jokios egzistavimo prasmės. Todėl Šopenhauerio rytietiškumas – visų pirma budizmas ir antra – upanišados. Brahmano ir majos (māyā) įvaizdžiai leido filosofui plėtoti temą apie žmogų klaidinančią, geismingos valios centrus stiprinančią kosminę apgaulę.

Su Šopenhauerio vardu glaudžiai siejasi F. Nyčės asmenybė. Filosofijos istorijoje sunku rasti kitas dvi tokias giminingas ir kartu visiškai savitas, opnuojančias filosofines koncepcijas. A. Andrijauskas Nyčės estetines pažiūras aptaria trečiajame skyriuje ("Metodologinių ieškojimų metas"), atskirdamas šį mąstytoją nuo jo pirmtako. Tai, beje, visai pagrįsta, nors autorius voluuntarizmo linijos permainų priežasčių giliau neanalizuoja.

Kalbėdamas apie naujų metodologijų paiešką XIX a. antroje pusėje, A. Andrijauskas nurodo kylančią pasipriešinimą spekuliatyviajai filosofijai, konstatuoja pozityvistinę epochos dvasią, atvėrusią naujas perspektyvas meno filosofijai. Tuo metu iškyla tokie žymūs meno teoretikai kaip J. Burkhartas, pozityvistinės estetikos švyturys H. Tenas ir kiti.

Pirmaisiais savo darbais Nyčė tęsė Šopenhauerio liniją: jo filosofijai būdingos pesimistinės nuotaikos, tragiškasis patosas, išlaisvinančios meno paskirties teigimas, genijaus aukštinimas ir panašus romantizmo idėjinis palikimas. Nebuvo itin nauja ir binarinė apoloniškojo bei dioniziškojo kūrybos pradų tipologija (plg. Šilerio naiviojo ir romantinio meno tipus, Šopenhauerio individuacijos ir deindividuacijos principus ir pan.).

Reikia pabrėžti, kad Nyčės filosofija buvo veikiamą pozityvizmo. Antroju savo kūrybos periodu filosofas ir klasikos filologas, nusivylęs menininko sąmonės nepastovumu ir neprincipingumu (Vagnerio "išdavystė"), ėmė skirti ypač daug dėmesio mokslui. Buvo atsisakyta šopenhaueriško pesimizmo, imta teigti, jog žmogų išlaisvina ne subjektyvios menininko fantazijos, bet objektyvus mokslas. Darvino evoliucijos teorijos įtakoje susiformuoja brandžioji Nyčės filosofija: herojinis pesimizmas tampa herojinium optimizmu, gyvenimas įgyja didingą kovos už būvį prasmę, atitinkančią aukščiausią gamtos dėsni, reabilituojamas jutiminis pasaulis (biodicėja). Šopenhauerio "valia gyventi" jau yra ne akla ir tamsi jėga, o džiaugsminga ir energinga "valia valdyti". Kaip rašė vokiečių filosofas H. Faihingeris (Vaihinger), Nyčės mokslas yra teigiamai išversta Šopenhauerio valios filosofija, o šį permainymą lėmė

darvinizmo įtaka. Darvinizmas iš esmės yra aristokratinė, elitaristinė doktrina, kuri daug reiškė Nyčės pasaulėžiūrai, ypač jo antžmogio teorijos formavimuisi.

Nyčės meninių pažiūrų ir daosizmo bei čan pasaulėjautos giminingumo ieškojimas monografijoje atrodo išoriškas, neatitinkantis tiesos (kaip ir Šopenhauerio atveju). Nyčės filosofija ir šios Rytų tradicijos nesusijusios nei genetiškai, nei vidinėmis koncepcijų struktūromis. Kur kas įtikinamiau ir pagrįsčiau A. Andrijauskas dao ir čan pasaulėjautinius "receptus" sieja su M. Heidegerio filosofiniu metodu.

Nepaisant šių atskirų pastabų, reikia pažymėti, kad Nyčės meno filosofijos teoriniai apibendrinimai A. Andrijausko darbe yra išsamūs ir pagrįsti. Reikšmingas "grožio" ir "tiesos" priešpriešos akcentavimas, teisingai atskleidžiantis unikalų šio filosofo gnoselogijos ir estetikos santykį (žmogų gyventi įkvepia iliuzinių tiesų žavesys), jo meninės teorijos reliatyvumo eksplikavimas ir t. t. Pastebėtina, kad monografijos autorius itin išsamiai analizuoja iracionalistinės-intuityvistinės pakraipos filosofavimo modelius (tai atspindi poskyriuose apie Šopenhauerį, Nyčę, Bergsoną, Kročę).

Be šių meno filosofijos korifėjų apžvalgų, reikšmingi ir aktualūs poskyriai, skirti palyginti mažai Lietuvoje tyrinėtiems estetikos ir meno teoretikams K. Fydlerui, A. Rygliui ir H. Velflyniui. Jų darbuose meno filosofija išvengia specifiškai filosofinio balasto, krypta į specializuotą grožio ir kūrybos problematiką. Pastarieji meno teoretikai į pirmą vietą meno filosofijoje iškelė formalųjų faktorių, struktūrinį meno kūrinio aspektą, formalios stilių raidos koncepciją.

Analizuodamas E. Panofskio transcendentinę meno filosofiją, autorius visą dėmesį sutelkia fenomenologinio metodo eksplikacijai. Panofskis fenomenologinės analizės būdu, aktualizuodamas transcendentinės esmės, siekia įsiskverbti į imanentes meno kūrinio gelmes, kuriose atsiveria istorinė kultūrinė kūrinio situacija arba kontekstas. Tai pirmoji Panofskio sistemos dalis, kurią papildė istorinį kultūrinį meno kūrinio aspektą aiškinanti ikonologinė ir ikonografinė teorija. Ši teorija monografijoje toliau netyrinėjama.

Teoriškai reziumuodamas estetikos ir meno filosofijos raidą, apibrėždamas jų santykį bei funkcijas, A. Andrijauskas pateikia paradigmines jų definicijas. Kiekvienas mokslas turi savo objektą ir metodą. Čia išryškėja kai kurfe keblumai.

Kas yra estetikos objektas? A. Andrijauskas nurodo tris šiuolaikinius estetikos objekto traktavimus. Pirmas: estetika – mokslas apie meną ir jo raidos dėsningumus (p. 268). Aišku, kad šiuo atveju apibrėžiančiosios ir apibrėžiamosios sąvokų loginiai tūriai nesutampa. Autorius teisingai nurodo,

kad menas yra sudedamoji estetikos dalis ir neapima viso jos objekto (p. 268). Antras požiūris: estetika – mokslas apie grožį, jo savybes, dėsningumus (p. 268). Vėl ta pati problema, nes grožis šiandien yra tik viena iš galimų estetiškumo kategorijos modifikacijų. Abu apibrėžimai išreiškia skirtingus estetikos fenomeno polių, pasakytume – objektyvųjį ir subjektyvųjį, bet neapėria visumos.

Monografijos autoriui priimtinas trečias apibrėžimas: estetika – tai mokslas apie bendriausius estetinio pasaulio pažinimo dėsningumus (p. 268). Bet toks paaiškinimas yra gryna tautologija, kurią maskuoja gnoseologinis funkcinis momentas (estetika = estetiškas pažinimas). Taip pat neatskleista lieka pagrindinė estetikos kategorija – "estetiškumas" (p. 273). Šios definicijos yra teisingos, bet nevaisingos, neinformatyvios. Sunku patikėti, kad per kelis šimtmečius estetikos moksle neaiškumų ne sumažėjo, o padaugėjo, kad jo objektas iki šiol toks miglotas. Neginčytinos yra nebent tos autoriaus išvados, kurias demonstruoja pati estetinės minties istorija, būtent, kad estetika negali atlikti savo tradicinės bendrosios meno teorijos funkcijos, ir kad "estetiškumo" ir "meniškumo" kategorijos yra netapačios (p. 269).

Panašūs keblumai kyla kalbant apie meną. "Meno filosofija teoriškai apibendrina įvairių meno kūrinų pasaulį, kuriame estetinis pradas įgautina savo dvasinę būtį m e n o p a v i d a l u" (p. 269), t. y. meno filosofijos objektas yra meno kūriniai ir meniškumas. Neaiški metafora – "dvasinė būtis". Definicijai ji nieko neprideda. Visgi šioje autoriaus formuluotėje yra svarbus ir konstruktyvus, bet neišnaudotas momentas: estetinio prado antecedentiškumo konstatavimas, kuris galėjo būti vienas iš atraminių taškų teoriškai analizuojant estetikos ir meno filosofijos specifiką.

Nurodyti sunkumai liudija, kad svarbiausia estetikos problema, jos dualizmas (estetika ir menas), yra neišspręsta iki šiol. Jei pavyktų įrodyti, kad meninės kūrybos tikslas – grožio įkūnijimas, tai grožio kategorijos pagrindu būtų pasiekta viso estetikos mokslo vienovė. Bet estetikos istorija, kaip parodyta monografijoje, vystėsi kitaip – grožio idėjos reikšmė mažėjo tiek estetikos, tiek meno srityje, be to, ryškėjo teorinis bei metodologinis šių sričių savarankiškumas. "Šiuolaikinė meno filosofija įvedė principinę takoskyrą tarp specifiškai estetinio juslinio ir filosofinio meno fenomeno pažinimo" (p. 269). Tai dar vienas svarbus, bet neišnaudotas momentas – estetikos ir meno problematikos analizė subjektyvumo-objektyvumo aspektu. Estetikoje dominuoja subjektyvusis veiksnys: estetinės patirties centras – subjekto sąmonė, ypatingu būdu (visų pirma – jusliškai) suvokianti pasaulio reiškinius (nesuinteresuotas stebėjimas, sukeliantis estetinį pasitenkinimą). O meninio suvokimo centre yra objektyvios arba objektyvuotos meninio kūrinio struktū-

ros, kurias fiksuoja kad ir paties kūrinio ontiskumas. Teorinio objektyvumo arba visuotinio meninės kūrybos vertinime neleidžia pasiekti būtent subjektyvistinis estetiškumo faktorius, dalyvaujantis meninės kūrybos ir suvokimo struktūrose. Ši problematika monografijoje visiškai nenagrinėjama, nors be jos sunku suvokti meno filosofijos, kaip savarankiško mokslo, specifika ir paskirtį.

Be abejoj, estetiškos ir meninės sferos skyrimas subjektyvumo ir objektyvumo pagrindu yra kiek sąlygiškas: kaip grožio ar kuri kita kategorija negali suvienyti estetikos mokslo, taip ir estetikai ir meno filosofijai visiškai atskirti neleidžia abiemis sritims bendri dalykai. Menas teikia estetikai svarbiausią jos objektą – meninę kūrybą, estetika menui – estetinį suvokimą bei vertinimą. Tad kol kas belieka kartu su autoriumi pripažinti, kad "estetika yra mokslas apie estetiką", o meno filosofija – mokslas apie meną: apie meninės sąmonės santykį su tikrove, vieningo meninio pasaulio konstravimą, jo genezę, funkcionavimą, dėsningumus, meninės kūrybos subjektą, procesą ir t. t., ir pan.

Teoriškai svarbi A. Andrijausko tezė: "estetika orientuojasi į juslinį estetiškumo ir grožio vertės, o meno filosofija – į tiesos pažinimą" (p. 273). Grožio sąvoką meninės kūrybos sampratoje ilgainiui pakeitė tiesos sąvoka. Pvz., Heidegerio ontologijoje menas traktuojamas kaip būtis tiesa, besiskleidžianti kūrinio konkretybėje. Menas iš estetikos sferos išsivadavo įgaudamas tiesos reiškinį vaidmenį.

Ontinis ir episteminis momentas grožio sąvokoje glūdėjo pačioje meno atsiradimo pradžioje – tai antikinė gėrio, grožio ir tiesos vienybės samprata. Meno ir estetikos istorijoje pasikeitė vietomis estetiškumo (grožio) kategorijos eksplicitinių ir implicitinių prasmų centrai: iš meno kūrinio gelmės vis labiau ima šviesti paslėptoji būtis – meninė, estetiškai įprasmintą tiesą, kuri anksčiau būdavo prislopinta akivaizdžiausio kūrinio struktūros elemento – grožio. Bet tradiciniai imanentiški kalokagatijos elementai išlieka ir aktualizuojasi per meninės tiesos išraiškos formas, jos prasmų universalumą bei vertybines konotacijas. Svarbiausioje meno filosofijos kategorijoje – meniniame vaizdinyje (Kanto ir Hegelio estetikoje – meninėje idėjoje) – skleidžiasi ontologiniai, gnoseologiniai, estetiški, etiniai, semantiniai ir pan. parametrai.

Reziumuodamas savo darbą, A. Andrijauskas suteikia meno filosofijai "metateorijos" vaidmenį, nusako jos funkcijas bei santykius su giminingais mokslais. Tai pakankamai elementaru, nereikia papildomų komentarų. Teisinga ir tai, kad meno filosofija turi tyrinėti meną filosofinio pažinimo aspektais, bet autoriaus pažymėti aspektai – ontologinis, gnoseologinis ir so-

ciologinis (p. 278) – kažin ar yra pakankami meno fenomeno įvairovei atskleisti. Akivaizdu, kad visos meno filosofijos kompetencijos jie neišsemia.

Svarbiausias monografijos nuopelnas – ne teorinis meno filosofijos pagrindimas (ši užduotis reikalautų kitokio, ne diachroninio profilio darbo), bet jos "dicėja" – meno filosofijos, kaip savarankiško mokslo, idėjos iškėlimas. Tuo monografija aktuali ir novatoriška. Ir, be abejo, svarbus bei svarus darbo aspektas – estetikos ir meno filosofijos istorinės raidos apžvalga, žymiausių koncepcijų analizė.

Analizės objekto platumas ir chronologinė apimtis, personalijų gausa bei koncepcijų įvairovė neleido autoriui ilgiau apsistoti ties viena ar kita tema, išvystyti probleminių verifikacinių požiūri. Dėstymas pasižymi enciklopediniu ekspoziciniu medžiagos pristatymu, siekimu pateikti detalią ir visapusišką informaciją. Tai kartais neleidžia pasiekti conceptualaus apibendrinimo. Darbo tikslai lėmė sinkretinį apžvalgos būdą: filosofijos, estetikos ir meno problematika sąlygoja ir suponuoja viena kitą. Ekspozicinio rašymo trūkumas – autoriaus pozicijos anonimiškumas, originalios koncepcijos, autentiško vertinimo stoka. Toks dėstymas ne tiek generuoja ar provokuoja skaitytojo kūrybinį mąstymą, kiek jį informuoja. Kita vertus, tai irgi privalumas. A. Andrijausko monografija yra ir liks svarbus pažintinis veikalas, išsamūs prolegomenai į sudėtingą ir platų meno pasaulį.

R. Tamošaitis